

Proceeding

ISBN-81-904279-6-2

UGC Sponsored One Day Interdisciplinary National Seminar
On
**THE CONTRIBUTION & IMPACT OF INDIAN
PHILOSOPHERS & SOCIAL REFORMERS**

Department Of History

LOKNAYAK BAPUJI ANEY

MAHILA MAHAVIDYALAYA, YAVATMAL

Friday 25 Sept. 2015

U.G.C. Sponsored
One Day National Interdisciplinary Seminar
On

The Contribution And Impact Of
Indian Philosophers And Social Reformers.

25th Sept 2015

★ Organized by ★

Department Of History

Loknayak Bapuji Aney Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

★ Guest Editor ★

Principal Dr. V. N. Bhise

★ Editor ★

Dr. Kavita R. Tated (H.O.D. Associate Prof. History)

★ Member of Editorial Board ★

Dr. Santoshkumar G. Gajale (H.O.D., Asst Prof. Hindi)

Dr. Lata J. Waghela (H.O.D., Associate Prof. Home- Economics)

Dr. Durgesh B. Kunte (Associate Prof. , Director of Physical Education)

Dr. Archana S. Deshpande (Asst. Prof. Music)

Dr. Sudha M. Khadke (H.O.D. Asst. Prof. Sociology)

ISBN No – 81-904279-6-2

Volume- I

Typing, Setting & Printing

Gauri Computers, Yavatmal.

Cover Page Design

Dr. Santoshkumar G. Gajale

★ Published by ★

Principal, L. B. Aney Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal – 445 001

The fact, figures and views contained in various papers being published in this book are obviously given by the authors of the paper. The editorial board is not responsible for the statement made or the opinions expressed by the authors.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विषय	लेखक/लेखिका	पृ.क्र.
१)	लोकनायक बापूजी आणि राष्ट्रवादी विचारधारा	प्राचार्य डॉ. विनायक भिसे	१
२)	भारतीय शिक्षण पद्धती व समाजसुधारकांचे योगदान- महात्मा जोतीराव फुले	प्रा. प्रविण वाळके	३
३)	राजा राममोहन रॉय यांचे मानवतावादी कार्य	प्रा. संतोष कुळकर्णी	५
४)	समाज सुधारकांच्या साहित्याचा समाज जीवनावरील प्रभाव	प्रा. डॉ. एन. आर. वर्मा	६
५)	भारतीय शिक्षण क्षेत्रातील राजर्षी शाहू महाराजांचे योगदान व प्रभाव	प्रा. कु. वंदना जिवने	९
६)	पं.विष्णू दिग्ंबर पलुस्करांचे संगीत कला संवर्धनातील योगदान	प्रा. नाना भडके	१२
७)	सामाजिक, आर्थिक समानता आणि भारतीय समाजसुधारक महात्मा गांधी	प्रा पी. आर. लोणकर	१६
८)	समाज परिवर्तनात म. फुले यांचे योगदान	प्रा. रा. तु. आदे	१८
९)	समाज सुधारक महर्षि भोडो केशव कर्वे	डॉ. शिला चापले (उमाळे)	२०
१०)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन आणि समाजसुधारकांचे योगदान	प्रा. छाया घड्याळजी	२२
११)	विद्यावंतांचे मराठी साहित्य क्षेत्रातील योगदान : एक चिंतन	प्रा. युवराज मानकर	२४
१२)	समर्थ रामदासांचे संगीत संवर्धनात योगदान	प्रा. अमोल गावंडे	२७
१३)	दादाभाई नौरोजी : राष्ट्रवादी विचारधारेतील एक भारतीय विचारवंत	प्रा. डॉ. वीरा मांडवकर	२९
१४)	महात्मा ज्योतीबा फुलेचे क्रांतिकारी साहित्य लेखन- एक आढावा	प्रा. डॉ. ओमप्रकाश बोबडे	३१
१५)	ध्रुपद गायकीच्या जतन व संवर्धनात राजा मानसिंह तोमरांची भूमिका	प्रा. नीरज एस. लांडे	३२
१६)	सामाजिक परिवर्तन व प्रबोधनामध्ये समाजसुधारकांचे योगदान: राजा राममोहन रॉय	प्रा. निशा नायगांवकर (जोशी)	३४
१७)	एका जगन्मातेचा प्रवास	प्रा. एन. आर.ढवळे	३६
१८)	राजर्षी शाहू महाराजांचे सामाजिक, आर्थिक कार्य	प्रा. डॉ. प्रतिभा काळमेघ	३८
१९)	भक्तिकालीन समाज सुधारक संत रविदास	प्रा. डॉ. प्रवीण कांबळे	४०
२०)	भारतीय स्वातंत्र्य आंदोलनात लोकमान्य टिळकांची कार्यागिरी	प्रा. स्मिता जाधव (मोहोड)	४१
२१)	विनायक दामोदर सावरकर का राष्ट्रवाद	डॉ. विभा देशपांडे (चोबे)	४४
२२)	समाजसुधारकांच्या साहित्याचा समाजजीवनावरील प्रभाव ताराबाई शिंदे यांचे स्त्री विषयक विचार	प्रा. डॉ. अपर्णा पाटील	४५
२३)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन आणि समाजसुधारकांचे योगदान - ब्राम्हो समाज आणि स्त्री	प्रा. डॉ. मीना जुनघरे	४८
२४)	महात्मा गांधींचे समाज सुधारणाविषयक विचार	प्रा. डॉ. बी. बी. राठोड	५०
२५)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन आणि समाज सुधारकांचे योगदान	प्रा. कल्पना कोरडे	५२
२६)	ब्रिटीश राजवटीत वऱ्हाडात स्त्री जीवनाविषयक सुधारणांचा प्रारंभ	प्रा. डॉ. बी. एस. वझिरे	५४
२७)	थोर समाजसुधारक आगरकर यांच्या साहित्याचा समाजावरील परिणाम	प्रा. कु. एन. एम. जगताप	५६
२८)	भारतीय शिक्षण पद्धतीत गांधीजींचे शिक्षणाविषयीचे योगदान	प्रा. कविता बोरकर	५८
२९)	भारतीय विचारवंत लोकमान्य टिळक यांचे स्वातंत्र्य आंदोलनातील योगदान	प्रा. डॉ. उज्वला साळवे	६१
३०)	वि.दा.सावरकर- राष्ट्रीय चळवळीत असलेले योगदान (१८८३ ते १९६६)	प्रा. निलीमा इंगोले	६४
३१)	महात्मा ज्योतिबा फुले यांचे आर्थिक विचार	प्रा. माधुरी राखुंडे	६७
३२)	सामाजिक सुधारणावादी विचारवंत - राजा राममोहन रॉय	प्रा. व्ही. जी. वसु	६९
३३)	समाजसुधारक महात्मा बसवेश्वर	प्रा. नंदकुमार भाकरे	७०
३४)	स्वातंत्र्य आंदोलनात स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचे योगदान	प्रा. डॉ. कल्पना टेकाडे	७३
३५)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन आणि समाजसुधारकांचे योगदान	डॉ. प्रिती उमाटे	७४
३६)	राजर्षी शाहू महाराजांचे तनंदुरूस्तीसाठी योगदान	डॉ. अमोलसिंह गोतम	७६
३७)	ब्रिटीशकालीन भारताचे आर्थिक शोषण आणि विचारवंतांचे आर्थिक विश्लेषण	प्रा. नितीन सिंधवी	७७
३८)	सर सय्यद अहमदखान यांचे राष्ट्रवादी विचारधारेतील योगदान	सय्यत मजाहिद सय्यद बासित	८०

अ.क्र.	विषय	लेखक/लेखिका	पृ.क्र.
३९)	भारतीय शिक्षण पद्धती व समाजसुधारकांचे योगदान	प्रा. शैलेंद्र तेलंग	८२
४०)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन व समाजसुधारकांचे योगदान	प्रा. डॉ. बाळकृष्ण सरकटे	८३
४१)	भारतीय समाज सुधारकातील विचारवंत राजा राममोहन रॉय	डॉ. रजनी मामीडवार (कंचनवार)	८५
४२)	महात्मा फुले व सावित्रीबाई फुले यांच्या साहित्य निर्मितीची दिशा	प्रा. दामोदर दुधे	८७
४३)	आधुनिक महाराष्ट्राचे जनक- महादेव गोविंद रानडे	प्रा. डॉ. सौ. मनिषा बनसोड	८९
४४)	डॉ. आंबेडकरांचे स्त्री विषयक विचार	प्रा. डॉ. आर. यु. हिरे	९०
४५)	भारताच्या परिवर्तनात स्त्री साहित्याचे योगदान	प्रा. सौंदर्य धुरले	९२
४६)	भारतीय महिलांच्या जीवनातील बदल व समाजसुधारकांचे योगदान	डॉ. साधना लांजेवार	८५
४७)	अरविंद घोष व त्यांचा राष्ट्रवाद	प्रा. वाय. एस. माहुरे	९७
४८)	लोकनायक बापूजी अणे यांचे साहित्यातील योगदान	श्री. महेश जतकर	९९
४९)	उच्च शिक्षणाबाबत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार	प्रा. गणेश पवार	१०१
५०)	गांधी दर्शन और विचार धारा	डॉ. कविता तातड	१०३
५१)	सामाजिक समानता, संत व समाज सुधारक	प्रा. एन. आर. भिंगारे	१०६
५२)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे आर्थिक विचार	प्रा. विकास निघोटे	१०८
५३)	लोकमान्य टिळकांचे स्वातंत्र्य आंदोलनातील योगदान	प्रा. चंद्रशेखर ढबाले	१०९
५४)	संगीत शिक्षा : कृष्ण विचार	प्रा. रार्नाशं कुमार कसोधन	१११
५५)	समाज प्रबोधनाच्या चळवळीचा साहित्यावर पडलेला प्रभाव	डॉ. निशा शेडे	११३
५६)	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	प्रा. दिपक कुटे	११५
५७)	महात्मा फुले यांचा स्त्री विषयक दृष्टिकोन - एक अध्ययन	प्रा. सुनिल डेरे	११७
५८)	राजर्षी शाहू महाराजांचे शिक्षण विषयक विचार	प्रा. आर.एस. कणसे	११९
५९)	संगीत क्षेत्रातील विचारवंत आचार्य डॉ. गोकुलनउत्सवजी महाराज यांचे कर्ना संवर्धनातील योगदान	प्रा. साधना मोहोड	१२१
६०)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तनात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान	प्रा. सुजाता नाईक	१२३
६१)	थोर समाजसेवक न्या. महादेव गोविंद रानडे	प्रा. के. ए. गावंडे (देवतळे)	१२५
६२)	काही निवडक भारतीय विचारवंतांचे साहित्य क्षेत्रातील योगदान	प्रा. डॉ. रॉबिन्सन पांडित	१२६
६३)	कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे शिक्षण विषयक विचार व कार्य	प्रा. राहुल दखणे	१२८
६४)	आर्थिक विकास के परिप्रेक्ष्य मे महात्मा गांधीजीकी ग्राम स्वराज्य संकल्पना	प्रा. राजेंद्र तातेड	१३०
६५)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तन आणि भारतीय समाजसुधारक	प्रा. उल्हास रात्रोड	१३२
६६)	महाराष्ट्रातील समाजसुधारकांचे स्त्री शिक्षण विषयक योगदान	डॉ. एस. पी. लाखे	१३३
६७)	सावित्रीबाई फुले यांचे शैक्षणिक क्रांतिकार्य	डॉ. रवि डाखोरे	१३९
६८)	मानवतेचे थोर उदासक - सत गाडगेबाबा	डॉ. रमेश खडार	१४०
६९)	सामाजिक व आर्थिक समानता आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. दीविदास रिटे	१४१
७०)	भारतीय स्त्री जीवनातील परिवर्तनात महात्मा गांधींचे योगदान	डॉ. ज्योती सेलुकर	१४२
७१)	सामाजिक, आर्थिक समानता आणि भारतीय समाज सुधारक -महात्मा ज्योतीबा फुले	प्रा. नितू शेडे	१४५
७२)	राजर्षी शाहू महाराजांचे समतावादी विचार	प्रा. विशाखा डेरे	१४६
७३)	पद्मश्री डॉ. शिवाजीराव फटवेंधन यांचे सामाजिक योगदान	डॉ. मिनल खेरडे	१४८
७४)	भारतीय स्त्री परिवर्तनात राष्ट्रसत्ताच्या विचारायांचे योगदान	डॉ. प्रा. लता वाघेला	१५१
७५)	महात्मा फुले यांच्या शैक्षणिक कार्यातील मानवता वादी दृष्टीकोन	प्रा. अनिल बाभळे	१५४
७६)	कल्याणकरांच्या संघटन कर्ना का तथा संगीत समीक्षकांचे का योगदान	प्रा. राजेश बांड	१५७
७७)	भारतीय कर्ना के अभ्युदयमे महान कर्ना विचारको का चिंतन एवं योगदान	कु. प्रतिमा	१५९

अ.क्र.	विषय	लेखक/लेखिका	पृ.क्र.
७८)	महात्मा ज्योतीबा फुले : भारतीय स्त्री जिक्नातील परिवर्तनाचे जनक	प्रा. संजय वाढरे	१६०
७९)	INDIAN EDUCATION SYSTEM AND THE RAJA RAM MOHAN ROY AS AN EDUCATIONAL REFORMER	Dr Prashant Pathak	१६२
८०)	CONTRIBUTION OF P T USHA IN SOCIAL REFORM THROUGH SPORTS	Dr Vikas R. Tone	१६५
८१)	EDUCATIONAL PHILOSOPHY OF RABINDRANATH TAGORE AND ITS INFLUENCE ON INDIAN EDUCATION	Prof Santosh Gohokar	१६६
८२)	PHILOSOPHER AND MAKER OF MODERN INDIA JYOTIBA PHULE	Prof Rekha Badodekar	१६८
८३)	THE STRUGGLE FOR EXISTENCE OF WOMEN IN THE NOVELS OF MANJU KAPUR	Prof Prashant Jawade	१७२
८४)	THE SCOPE OF SEMANTICS	Prof D. D. Ghodekar	१७३
८५)	GENDER BUDGETING AND ELEVENTH FIVE YEAR PLAN	Ajay V. Tagalpalwar	१७७
८६)	RABINDRANATH TAGORE CONTRIBUTION TO INDIAN LITERATURE	Digambar Wankhede	१७८
८७)	CONTRIBUTION OF INDIAN THINKERS TO ENGLISH LITERATURE	Dr Vaishali Meshram	१८०
८८)	PANDIT NEHRU ECONOMIC IDEOLOGY ITS RELEVANCE IN THE २१ ST CENTURY	Prof. Vilas Mahulkar	१८२
८९)	DR AMBEDKAR AS A SOCIAL REVOLUTIONARY	Asstt Prof Pallavi Ambhore	१८६
९०)	THOUGHTS OF DR AMBEDKAR GANDHI & NEHRU ABOUT DEMOCRACY	Asst. Prof. Rameshchandra Butle	१८८
९१)	SKETCHING TAGORE AS A NATIONALIST THROUGH HIS WORKS	Asst. Prof. Smita P. Mohod	१८९
९२)	SWAMI VIVEKANAND'S THOUGHTS ON YOUTH POWER	Dr. Parimal Arvind Sutawane	१९१
९३)	THE CONTRIBUTION OF SOCIAL REFORMS IN SOCIAL TRANSFORMATION	Dr. P. B. Kharat	१९३
९४)	INDIAN THINKERS AND NATIONALISM	Asst. Prof. A. N. Gawande	१९५
९५)	THE CONTRIBUTION OF MAHATMA PHULE : SOCIAL REFORM MOVEMENT	Praveen Ghodeswar,	१९७
९६)	CONTRIBUTION OF SOCIAL REFORMERS IN INDIAN EDUCATION SYSTEM	Miss Rupa B. Kale	१९९
९७)	FEMINIST REFORMS IN INDIA. THE ROLE OF INDIAN KEY THINKERS	Mrs. Madhuri Y. Koptulwar	२०१
९८)	INDIAN THINKERS AND NATIONALISM	Miss. Shubhangi Kerkhalkar	२०४
९९)	YOGA FOR PHYSICAL FITNESS PROGRAMME IN ADULT LIFE	Dr. B. M. Sawarkar	२०६
१००)	THE CHANGE IN INDIAN WOMEN LIFE AND CONTRIBUTION OF SOCIAL REFORMERS	Dr. Harsha Chakhalkar	२०८

The Contribution of Mahatma Phule's Social Reform Movement

Praveen Ghodeswar,

Assistant Professor,

School of Humanities and Social Sciences,

Yashwantrao Chavan Maharashtra Open University, Nasik

Introduction:

Mahatma Phule was a great social revolutionary in Maharashtra who raised his voice against the dominant attitude of the higher caste community and worked for the upliftment of the so called lower caste and occupies a unique position among the reformers of Maharashtra in the 19th century, while other reformers concentrated more on reforming the social institutions of family and marriage with special emphasis on the status and right of the women. Mahatma Phule revolted against the unjust caste system, under which million of people had suffered for centuries. He developed a critique of Indian social order and Hinduism. After *Gautam Buddha*, Phule was first teacher of oppressed, critic of orthodoxy in the social system. Under the influence of Christian missionaries he realized the importance of education, social reform and humanism. He was influenced by Thomas Paine's thoughts in his book 'Rights of Man'. He was also greatly inspired by the lives of *Chhatrapati Shivaji Maharaj* and George Washington. Mahatma Phule was an earlier leader who strongly opposed gender inequality. He was in the real sense a great thinker and finder of truth! He denounced *chaturvarna* system of Hindu religion. He opposed the Vedas and refused to accept the role of a Brahmin priest during marriage and religious rituals. He rejected *Manusumriti* and other Hindu scriptures. He sacrificed his life for the upliftment of untouchables, peasants and women. Mahatma Phule is regarded as the most important figure of social reform movement in India. He is regarded as the father of Indian social revolution. He shaped the intellectual future of Maharashtra. His life is the history of a ceaseless struggle for the rights of the downtrodden and women. A historian must acknowledge that he was the most determined, fearless and principled social revolutionary of nineteenth-century India.

Jyotiba Phule was born on 11th April 1827 in a Mali community. His father *Govindrao* was a vegetable vendor at Pune. His mother passed away when he was hardly a year old. After completing his primary education Jyotiba had to leave the school and help his father on the family farm. He married *Savitribai* at the age of twelve as it was the custom. Later with the efforts of two of his neighbors, one Muslim teacher and a Christian person he joined Scottish Missions High School at Pune in the year 1841. This was the turning point of his life. Because in this school he came in contact with Brahmin friends and missionaries idea of humanity.

Contribution of Mahatma Jotiba Phule

In place of exploitative Indian social order, Phule wanted to establish a society founded on principles of Individual liberty, equality and in place of Hinduism he would have liked to put universal religion. We should understand and appreciate the profound significance of his unflinching espousal of the rights of human being which remained till the end of his life a major theme of his writings and a goal of his actions. We can go through his marvelous contribution to the Indian Society.

1. **Women Empowerment** - Phule was global philosopher in 19th century who raised the problem of women's oppression. He did not spell out a theory of patriarchy or a fundamentally inequality between man-woman like John Stuart Mill or Friedrich Engels. But his thoughts on resolving women's oppression through their own efforts and autonomy makes him join the company of other nineteenth century philosophers. He was of the opinion that both men and women are entitled to enjoy equal rights and it was sin to discriminate between human beings on the basis of sex. Therefore he strongly felt the need for female education and started schools exclusively for girls. By starting three schools only for girls, he tried to promote female education and uplift their position in society. He gave education to his wife *Savitribai* and trained her for the teaching assignment. Thus *Savitribai* became the first lady teacher of India. Phule advocated widow remarriage and renounced polygamy and child marriage. Child marriage was common among Brahmin and other upper castes. Widow Remarriage was strictly prohibited. SSS helped the widows to remarry. He was against the inhuman practice of 'keshvapan' (cutting off widow's hair). In this regard he organized a strike of the barbers. He had to suffer at the hands of orthodox people for promoting widow remarriage, yet he continued his efforts to do the same. He attacked the practice of female infanticide. He established orphanages for widows and looked after the unwanted children of the widows who otherwise would have killed them in their infancy. Due to practice of child marriage child widowhood was very high. A widower could remarry and widows were prohibited by the society to remarry. Young widows very often became victims of forced sex and unwanted children were